

REGERINGSKANSLIET

Utrikesdepartementet

Kina (73)

149

Mänskliga rättigheter i Kina 2002

Läsanvisning

Denna rapport gör inte anspråk på att fullt ut redogöra för de stora förändringar som har skett de senaste 20-25 åren vad gäller respekten för de mänskliga rättigheterna i Kina. I stället ligger fokus på situationen i dagens Kina, sett utifrån internationellt bindande MR-instrument.

1. Sammanfattning av läget för de mänskliga rättigheterna

Det är svårt att dra entydiga slutsatser om MR-läget i Kina på grund av landets storlek och varierande utvecklingsnivå. Det är emellertid klart att stora framsteg har gjorts i många avseenden vad gäller respekten för de mänskliga rättigheterna sedan de ekonomiska reformerna påbörjades i slutet av sjuttioalet. De politiska reformerna har däremot varit begränsade; Kina är fortfarande en enpartistat präglad av kommunistpartiets maktmonopol. Människors liv styrs dock idag i långt mindre grad av partiet. I sitt vardagsliv upplever individen, trots att enpartistaten består, en väsentligt högre grad av frihet än för tjugotalet år sedan.

Kina har ratificerat fem av de sex centrala konventionerna om mänskliga rättigheter, men många ändringar av lagarna och deras tillämpning krävs för att Kina skall kunna ratificera konventionen om de politiska och medborgerliga rättigheterna (ICCPR) utan omfattande reservationer. Användandet av dödsstraffet är fortsatt mycket omfattande. Den kampanj mot brottsligheten som påbörjades 2001 befaras dessutom ha ökat antalet avkunnade och verkställda dödsdomar och förvärrat bristerna i rättssäkerheten. Trots omfattande reformer av rättsväsendet finns fortsatt stora brister, bl.a. politisk inblandning i rättegångar, försvarsadvokaternas svaga roll, användning av brottsrbriceringen "hotande av statens säkerhet" för att bestraffa oliktkänkande, förekomsten av tortyr och systemet med administrativa frihetsberövanden utan rättegång. Därtill rapporteras att oliktkänkande hålls inspärrade på psykiatriska institutioner.

Vissa ämnen förblir tabubelagda i det offentliga samtalet, t ex ifrågasättande av kommunistpartiets maktmonopol, kritik av kinesisk överhöghet i Tibet och i Sinkiang, ifrågasättande av en återförening med Taiwan och förespråkande av den förbjudna Falungongrörelsen. Samtidigt tänjs gränserna för yttrandefriheten, bl.a. av aktiva journalister och genom Internetanvändning, även om myndigheternas kontroll av Internet tycks ha blivit allt mer framgångsrik under 2002. Mötes-, religions- och föreningsfriheterna är starkt beskurna i hela landet, vilket t ex drabbar anhängare av Falungongrörelsen och underjordiska kyrkor, demokrati- och arbetaraktivister m fl. Fria fackföreningar tillåts inte. Varje enskild förening måste sortera under ett organ eller en officiellt godkänd organisation, men många av dem tycks ändå verka relativt fritt, t ex på miljöområdet. Religionsutövningen i Tibet och Sinkiang kontrolleras noga av myndigheterna. I spåren av den internationella kampen mot terrorismen har myndigheterna stärkt greppet om muslimska uighurer i Sinkiang som ett led i kampen mot "separatism".

Fattigdomen har minskat och levnadsstandarden har ökat påtagligt för det stora flertalet av befolkningen sedan reformerna påbörjades. Idag lever c:a 150 miljoner av befolkningen (på 1,3 miljarder) under det internationella fattigdomsstrecket (1 USD per dag och person). Landsbygdsbefolkningen och etniska minoriteter har emellertid inte fått del av höjningen i levnadsstandarden i lika stor utsträckning som resten av befolkningen. Inkomstklyftorna är betydande och en omfattande egenfinansiering av utbildning och sjukvård medför stora skillnader i tillgång till dessa tjänster mellan olika befolkningsgrupper. Den s.k. "flytande befolkningen" - bestående av runt 120 miljoner arbetssökande migranter från landsbygden - utgör en särskilt sårbar grupp. Omfattande arbetslöshet, undermåliga arbetsförhållanden och innehållna löner från de konkursmässiga statsägda företagen är andra allvarliga problem. Arbetarprotester, vilda strejker och olika missnöjesyttringar förekommer och tystas vanligtvis ner, ibland med inslag av våld. Kinas medlemskap i WTO skapar nya tillväxtmöjligheter och bidrar till rättsreformerna men förväntas samtidigt på kort sikt påskynda strukturomvandlingen i ekonomin och de medföljande sociala problemen, t ex arbetslösheten.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala MR-konventionerna

Kina har ratificerat fem av de sex mest centrala MR-konventionerna, inklusive konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR), konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering (CERD), kvinnokonventionen (CEDAW), barnkonventionen (CRC) och tortyrkonventionen (CAT). Undantaget bland dessa är konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR). Det rapporteras att ratificeringen av ICCPR är under beredning hos olika myndigheter och

fackorgan, men inget ratificeringsdatum finns ännu utsatt. För att undvika omfattande reservationer skulle Kina tvingas genomföra många förändringar av lagarna och deras tillämpning, t ex vad gäller vilka brott som kan leda till dödsstraff, systemet med administrativa frihetsberövanden (se avsnitt 5) samt mötes-, yttrande-, förenings- och religionsfriheterna.

Reservationer har lämnats till samtliga dessa fem nämnda MR-konventioner. T.ex. gjordes 2001 en de facto-reservation mot artikel 8:1(a) i konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter om vars och ens rätt att bilda och välja fackförening.

Kina har även ratificerat flyktingkonventionen men saknar egen flyktinglagstiftning. I praktiken har därför många av de rättigheter som flyktingkonventionen stipulerar inte införlivats i lagstiftningen, och det saknas procedur för bedömning av flyktingstatus (se även avsnitt 18).

FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter undertecknade 2000 ett Memorandum of Understanding om samarbete med Kina. Detta har följts av flera Kina-besök av högkommissarien, samt ett samarbetsprogram inriktat på seminarier om MR-frågor. Högkommissarien uttryckte vid sitt sista besök i Kina i augusti i år tillfredsställelse vad gäller samarbetet, som förnyades i november 2001 med tio nya aktiviteter för 2002.

Flera av FN:s specialrapportörer har uttryckt önskemål om att besöka Kina. Till dessa hör tortyrreportören, den särskilde rapportören för summariska, utomrättsliga och godtyckliga avrättningar, rapportören för yttrandefrihet, rapportören för utbildningsfrågor samt rapportören för religionsfrihet. Även besök av Internationella röda korset, ICRC, har sedan länge varit på tal. Kina har i princip välkomnat ett besök av tortyrreportören, men inte givit klartecken för rapportören att genomföra besöket enligt gängse rutiner för sådana besök.

3. Respekt för rätten till kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Tortyr och "ovärdig behandling" är förbjudna enligt kinesisk lag. Definitionen av tortyr överensstämmer dock inte till fullo med tortyrkonventionens. FN:s tortyrkommitté uttryckte år 2000 oro över "fortsatta uppgifter om allvarlig tortyr, särskilt vad avser tibetaner och andra minoriteter". Amnesty har uttryckt oro för att förekomsten av tortyr ökar till följd av trycket att producera snabba resultat under den pågående kampanjen mot brottslighet. (Se avsnitt 4, 5 och 16.)

Ett problem i detta sammanhang är att lagen visserligen säger att erkännanden skall utvinnas i enlighet med lag (alltså inte genom tortyr), men inte förbjuder explicit att erkännanden som utvunnits genom tortyr presenteras som bevis i en rättegång. Kinesiska politiska ledare medger att tortyr och misshandel av

anhållna och fängslade förekommer, och från kinesisk sida har man uttryckt intresse att komma tillrätta med problemet. Tortyr har vid flera tillfällen diskuterats vid akademiska seminarier mellan EU och Kina, nu senast i Köpenhamn i oktober 2002.

Situationen i fängelserna är ofta undermålig. Materiella förhållanden är primitiva, vilket tillsammans med bristfällig tillgång på läkarvård gör att sjukdomsfrekvensen är hög. Fängelsearbete uppges förekomma. Det är förbjudet att sälja avrättade fångars organ utan deras samtycke, men uppgifter tyder på att sådan handel har pågått i många år, vilket dock förnekas av den kinesiska regeringen. Enligt kinesiska mediauppgifter kommer de flesta organ som säljs frivilligt från fattiga bönder.

Specialrapportören för våld mot kvinnor uttryckte 2001 oro över att kvinnliga anhängare till den förbjudna Falungongrörelsen rapporteras ha dött i förvar efter tortyr, genom bristande sjukvård eller under flyktförsök. Från Falungongrörelsens sida hävdas att tiotusentals anhängare har blivit förföljda, arresterade, våldtagna, torterade eller dödade. Rörelsen har presenterat ett omfattande material om överträdelser mot deras anhängare i Kina. Trots att rapporterna generellt är svåra att belägga, bedöms de av människorättsorganisationer som i huvudsak trovärdiga.

Det förekommer rapporter om övergrepp mot kvinnors kroppsliga integritet vid implementeringen av familjeplaneringspolitiken, särskilt i mindre städer och på landsbygden. FN:s kommitté mot tortyr uttryckte år 2000 oro över "uppgifter om tvångsvisa och våldsanvändande åtgärder från lokala myndigheter i verkställandet av befolkningspolitiken". Rapporter om att det även skulle förekomma tvångsinslag i UNFPA:s (FN:s fond för familjeplanering och befolkningsfrågor) aktiviteter i Kina föranledde i år USA att dra in stödet till fondens verksamhet i hela världen. Utländska observatörer – inklusive amerikanska – kunde dock efter undersökningar på plats i Kina inte finna stöd för anklagelserna.

Medan familjeplaneringspolitiken tidigare endast var reglerad i diverse regionala och lokala lagar och förordningar trädde i september 2002 Kinas första nationella lag på detta område i kraft. Lagen uppges inte innebära någon förändring av politiken men syftar bl a till att försöka komma till rätta med problemen i implementeringen och skydda den enskildes rätt gentemot det allmänna. Det bör noteras att det inte är olagligt att ha fler än ett barn, och att det de facto föds 1,6 barn per familj i Kina. Däremot finns regler som sätter olika typer av restriktioner för antalet barn beroende på familjesituation, etnisk tillhörighet och geografisk hemvist, och överträdelser kan bestraffas med avgifter, t.ex. för sociala tjänster. En sådan avgift kan uppgå till flera årslöner. Statsanställda kan dessutom straffas med sänkt lön eller t o m avsked.

Enligt lagen får stadsbor normalt sett ha endast ett barn. Landsbygdsbor får som regel ha två barn om det första är handikappat. Personer med särskilt farliga jobb tillåts ha två barn. Medlemmar av etniska minoriteter får ha upp till fyra barn. Enligt det kinesiska civildepartementet tillåts familjer som redan har ett barn dessutom adoptera ett barn från barnhem. I många provinser tillåts även ett andra barn om det första är en flicka. (Se även avsnitt 14 och 15.)

Provinsmyndigheterna – som skall ansvara för tillämpningen – ges befogenhet att tolka lagen i ljuset av de lokala förhållandena, vilket torde komma att ge upphov till stora lokala variationer vad gäller lagens tillämpning. Insamlade straffavgifter skall dock enligt lagen överföras till en högre administrativ nivå, vilket torde vara ett sätt att minska lokala myndigheters incitament att missbruka lagen för att öka sina intäkter. Tjänstemän som tillämpar lagen kan hållas ansvariga om de kränker den enskildes rättigheter och intressen, och lagen specificerar vad som är tillåtet samt vilka straff som kan utdömas. Den enskilde kan enligt lagen dessutom begära omprövning av beslut eller stämma det administrativa organ som är ansvarigt för familjeplaneringen.

Lagen stipulerar alla medborgares rätt att ha barn, men utgår från att endast gifta par skaffar barn. Enligt den nya lagen är det inte olagligt för ogifta personer (dvs kvinnor) att skaffa barn, men kvinnan avkrävs en straffavgift. Alla gifta par är skyldiga att delta i familjeplaneringsaktiviteter. Fokus har på senare år skiftat från planering till reproduktiv hälsa och "informerade val", vilket torde bidra till att öka graden av frivillighet. Frivilligheten uppges officiellt vara grunden för familjeplaneringspolitiken.

Det förekommer att kvinnor och barn på illegalt vis säljs – inte sällan med tvångsinslag - till äktenskap, prostitution eller arbete. Det förekommer även illegal handel med barn för adoption. Det finns ingen statistik att tillgå om handelns omfattning. Enligt kinesiska myndigheter är handeln med kvinnor och barn främst ett inhemskt problem - från de fattiga landsbygdsprovinserna i sydvästra Kina till de mer välmående östkustregionerna - som endast i mindre utsträckning sträcker sig över gränserna till grannländerna. Fattiga kvinnor och barn, kvinnor och barn från etniska minoriteter och kvinnor bland "den flytande befolkningen" är särskilt utsatta grupper. UNDCP menar att problemet med handeln med kvinnor från Vietnam sannolikt är lika omfattande. I många fall har dessa kvinnor frivilligt gått över gränsen i hopp om att förbättra sina levnadsvillkor, men därefter hamnar de ofta i situationer med tvångsinslag. Situationen är liknande för nordkoreanska kvinnor som tagit sig över till Kina, ofta med löfte om arbete som sedan visar sig vara förenat med tvång av olika slag. Under de senaste åren har myndigheterna bedrivit en kampanj mot människohandel. I höstas aviserades en ny kampanj med

nolltolerans mot handeln. "Säljare" riskerar dödsstraff och den som "köper" riskerar flera års fängelse.

4. Dödsstraff

Användandet av dödsstraffet är fortsatt mycket omfattande. Den kinesiska regeringen offentliggör inte – trots påstötningar från bl a EU – det verkliga antalet avkunnade och verkställda dödsdomar. Antalet brott som kan medföra dödsstraff uppgår till nära 70 och inbegriper ett stort antal ekonomiska brott samt narkotikabrott. Dödsstraffet får inte utdömas mot barn under 18 år (se även avsnitt 15).

Amnesty rapporterar om 4 015 kända fall av att personer dömts till döden och av 2 468 verkställda dödsdomar under 2001, att jämföras med 1 511 kända dödsdomar och 1 000 avrättningar för år 2000. Amnestys siffror är baserade på uppgifter i kinesisk press. Det verkliga antalet avkunnade och verkställda dödsdomar är med stor sannolikhet betydligt högre. Att det antal dödsdomar och avrättningar Amnesty fått uppgift om är högre för 2001 än för året dessförinnan hänger troligtvis samman med att en ny kampanj mot brottsligheten inleddes i april 2001. Sedan 1983 genomförs i Kina regelbundet kampanjer mot brottslighet, s.k. "slå hårt"-kampanjer. Rapporten tyder på att antalet dödsdomar dramatiskt ökar under dessa kampanjer. Den nuvarande kampanjen som man aviserat skall pågå i två år uppges främst syfta till att bekämpa det organiserade våldet. I Sinkiang riktar sig kampanjen även mot "separatister, terrorister och extrema religiösa krafter". Utöver våldsbrott har enligt Amnesty även mutbrott, skattebrott, koppleri, narkotikabrott och förskingring lett till att dödsdomar verkställts.

Uppvisning av dödsdömda efter rättegång på idrottsarenor och torg inför stora folkskaror förekommer. Däremot har inga rapporter förmärkts om att dödsdomar verkställts offentligt. Avrättning får enligt lagen utföras genom arkebusering, giftinjektion eller "andra metoder". Den vanligaste metoden är arkebusering genom nackskott. En senior domare i högsta domstolen uppmanade förra året landets domstolar att gå över till giftinjektioner så fort som möjligt för att avrättningarna skulle ske på ett "humanare och mer vetenskapligt sätt".

I den reviderade straffprocesslagen från 1996 infördes ett antal mekanismer som bl a syftade till att förhindra felaktiga domar. Alla dödsdomar måste godkännas av Högsta domstolen. Under de senaste åren har ett mindre antal domar omvandlats från omedelbar verkställelse till två års uppskov, vilket i praktiken brukar innebära livstids fängelse. Domstolarna är formellt skyldiga att se till att den misstänkte får tillgång till advokat om vederbörande riskerar dödsstraff.

Inga opinionsundersökningar om dödsstraffet är kända. Om något torde opinionen vara positiv till dödsstraff, med hänsyn till en alltför starkt traditionell syn på brott och rättsskipning. I akademiska kretsar pågår en diskussion om dödsstraffets lämplighet. Från officiellt håll har man bl a i samband med EU:s dialog med Kina om de mänskliga rättigheterna (se kap 21) sagt sig vara villig att arbeta för att undersöka möjligheterna för att dödsstraffet på sikt skall avskaffas, dock inte under de närmaste åren.

5. Rättssäkerhet

Efter etableringen av Folkrepubliken 1949 infördes ett sovjetinspirerat rättssystem med betoning på klasskampsideologi snarare än "rule of law" och mänskliga rättigheter, vilka kom att betraktas om "borgerliga rättigheter". I och med öppningen mot omvärlden från slutet av 70-talet har gradvis juridiska reformer förändrat systemet i riktning mot en rättsstat och ökat iakttagande av mänskliga rättigheter. Nya rättsinstitutioner har etablerats, undervisning i juridik vid universiteten har återupptagits och många nya lagar har antagits. Rättsmedvetandet hos befolkningen i allmänhet har ökat, och medborgare använder i allt större utsträckning domstolarna för att överklaga myndighetsbeslut. Kinas inträde i Världshandelsorganisationen WTO den 11 december 2001 kan även bidra till att stärka utvecklingen mot en rättsstat. För att uppfylla sina WTO-åtaganden måste Kina genomföra omfattande förändringar, t ex skapa ökad transparens, genom kravet på att publicera nya handelsrelaterade lagar och förordningar. Förhoppningsvis kommer dessa åtgärder att positivt påverka andra områden inom rättssystemet. Många problem återstår dock att lösa. Fullt ut kan en rättsstat inte skapas förrän enpartisystemet avvecklas.

Trots reformer under senare tid och ökad acceptans för en akademisk diskussion om en politiskt oberoende dömande makt kan rättssystemet inte anses stå självständigt i förhållande till den politiska makten. I 1999 års revidering av konstitutionen fastslås att folkrepubliken Kina ska vara ett "socialistiskt land styrt av lag". Enligt detta synsätt ("rule by law" snarare än "rule of law") fungerar lagen mer som ett styrmedel för den politiska makten - dvs kommunistpartiet - än som en överordnad princip med syftet att inskränka denna makt.

Partiet har ett stort inflytande över domstolarna, och politiska ingrepp i rättsprocessen förekommer, t ex i känsliga fall mot korruptionsanklagade och olikfärdiga. Partikommittéer beslutar i praktiken över utnämningen av domare, som formellt utses av berörda folkkongresser på olika nivåer. En stor majoritet av domarna och medlemmarna i de juridiska kommittéer som har den yttersta beslutsrätten över de fall som prövas av domstolen är medlemmar

i kommunistpartiet. Folkkongresserna på respektive nivåer utövar tillsyn över domstolarna, vilket medför att även de granskar enskilda fall.

Ett annat problem inom rättsväsendet är "lokal protektionism". Lokala myndigheter utövar inte sällan påtryckningar på domstolarna, vilket medför att svaranden/käranden från andra orter kan ha svårt att få en opartisk och rättvis rättegång. Domstolarnas ekonomiska beroende av lokala myndigheter på respektive nivå sägs starkt bidra till detta problem.

Formellt finns inga politiska fångar i Kina. Inte sällan döms dock regimkritiker och "separatister" (se avsnitt 16) till långa fängelsestraff för brott som finns i strafflagens kapitel om "hotande av statens säkerhet", t ex "underminerande av staten", av "det socialistiska systemet", "splittring av staten" eller olovlig hantering av "statshemligheter". Flera av brotten kan "om de orsakar särskilt stor skada för staten eller folket eller om omständigheterna är särskilt allvarliga" föranleda dödsstraff (artikel 113). Dessa brottsbenämningar är inte närmare definierade i lagen, vilket ger upphov till stort godtycke i tillämpningen. I den tidigare strafflagen kallades liknande brott "kontrarevolutionära brott". De som tidigare dömts för detta brott fortsätter, trots avskaffandet, att avtjäna sina fängelsestraff, utan att ha fått förnyad prövning. Den amerikanska enskilda organisationen Dui Hua Foundation, beräknar att 600 personer fortfarande avtjänar fängelsestraff för "kontrarevolutionära brott" samt "huliganism",

Det förekommer också att oliktankande döms för vanliga brott, t ex ekonomiska, eller frihetsberövas genom administrativa sanktioner utanför ordinarie rättegångsförfarande (se nedan). Enligt en rapport från 2002 av Human Rights Watch och Geneva Initiative on Psychiatry förekommer det även att oliktankande och falungonganhängare hålls i förvar på psykiatriska institutioner mot sin vilja. World Psychiatric Associations generalförsamling har beslutat att sända en delegation till Kina i maj 2003 för att undersöka anklagelserna.

Under kulturrevolutionen (1966-76) saknades såväl straff- som straffprocesslag och domstolarna utgjordes av politiska tribunaler. Utbildningen i juridik låg nere. Reformerna under 80-talet inkluderade en ny strafflag och straffprocesslag. Båda lagarna reviderades 1997 respektive 1996, varigenom det formella skyddet för den misstänkte förbättrades betydligt. En variant av oskuldspresumption införlivades i lagen och möjligheten avskaffades att döma någon för ett brott som inte explicit fanns i lagen då gärningen begicks, genom att åberopa närmaste analoga brott.

Vid kulturrevolutionens slut 1976 fanns inga advokater, med undantag för statsadvokater (vars uppgift inte var att försvara den åtalade). Idag finns mellan 120 000 och 175 000 advokater i Kina, uppgifterna varierar. Flertalet är

verksamhet med civilmål. Advokaternas möjlighet att företräda den åtalade har stärkts på senare år. Fortfarande ger dock lagen försvarsadvokater en mycket ringa roll och begränsad insyn i förundersökningen. I regel inträder försvararen först sedan målet överlämnats till åklagaren. Många advokater avskräcks även av en föreskrift i lagen som ger polisen möjlighet att gripa och anhålla en advokat om den misstänker oegentligheter i advokatens arbete.

Efter revideringen av straffprocesslagen 1996 har åklagarämbetets starka ställning reducerats i någon mån och större vikt getts åt försvaret än tidigare. Notervärt är dock att åklagarväsendet även har till uppgift att övervaka domstolarnas arbete, och att åklagarna formellt kan begära omprövning av enskilda domstolsbeslut i både civilmål och brottmål. Åklagarmyndigheterna har även till uppgift att granska polis och fängelser. Liksom domstolarna är åklagarväsendet ekonomiskt beroende av de lokala myndigheterna på respektive nivå.

Bristande efterlevnad av straffprocesslagen är generellt ett stort problem. En undersökning från slutet av december 2000 av Nationella folkkongressens (parlamentets) lagstiftningskommitté kom fram till att de största problemen fortfarande är de långa anhållande- och häktningstiderna, den bristande och sena tillgången till advokater, samt förekomsten av tortyr. Överträdelser av den tillåtna häktningstiden och bristen på advokater – särskilt brottmålsadvokater – är vanliga på mindre orter och på landsbygden. Vid många rättegångar finns ingen advokat närvarande. Trots att oskuldspresumption införts i lagen fällt i stort sett alla som åtalas för ett brott. Bristande utbildning inom poliskåren, bland åklagare, advokater och domare är fortsatt stora problem. Rättegångar är formellt offentliga utom sådana som berör statshemligheter och minderåriga. I praktiken har det visat sig svårt för bl a ambassadtjänstemän att närvara.

Den tidigare nämnda kampanjen "slå hårt mot brottsligheten" befaras ha bidragit till att åsidosätta rättssäkerheten, bl a genom att krav på snabbare rättsförfarande bidrar till att öka förekomsten av tortyr och administrativa sanktioner utanför ordinarie rättegångsförfarande (se även avsnitt 3, 8 och 16).

Ansträngningar görs dock för att förbättra efterlevnaden av straffprocesslagen. Enligt en ny lag från 1 januari 2002 ska alla nyutexaminerade domare, åklagare och advokater genomgå enhetliga examina, vilket innebär en skärpning av de formella kraven. Domare som saknar juridikexamen måste skaffa sig en sådan inom en bestämd tidsfrist, annars kommer de att avskedas. Det första provet hölls i juni 2002, och klarades endast av en liten minoritet av de deltagande. Under senare år har vidare ett stort antal rättshjälpscentra för allmänheten vuxit fram, t ex vid universiteten, särskilt avseende sociala och ekonomiska rättigheter. Allmänhetens medvetande och kunskaper om lagstiftningen har ökat på senare år, och man använder i allt större utsträckning lagen för att

försvara sina rättigheter. Spridda experiment med att erkänna den åtalades rätt till tystnad förekommer, vilket kan komma att motverka förekomsten av tortyr för att tvinga fram erkännanden. Erkännande förefaller vara ett dominerande bevismedel men ska enligt lagen stödjas av annan bevisning. Bevishanteringen har dock stora brister och införande av striktare beviskrav har diskuterats. Många kritiserar att man i alltför stor utsträckning förlitar sig på erkännande som bevismedel.

Ett stort rättssäkerhetsproblem är förekomsten av olika former av administrativt frihetsberövande. Sådana straff betraktas inte som fängelsestraff och följer inte heller ordinarie domstolsförfarande, vilket strider mot principen att sådana sanktioner måste utdömas av domstol. Straffet utdöms i stället av kommittéer under polismyndigheterna på länsnivå. Även minderåriga kan från 14 års ålder omhändertas för administrativt frihetsberövande. Under 1989 års *Administrative Litigation Law* ges den anklagade möjligheter att överklaga beslut rörande administrativt förvar. Experter uppger att ett överklagande dock är förenat med en rad hinder. FN:s tortyrkommitté har föreslagit att Kina avskaffar alla former av administrativt förvar.

Det finns två huvudsakliga former av administrativt frihetsberövande, dels ett s.k. temporärt förvar, dels "omskolning genom arbete" (reform through labour). Temporärt förvar används av polisen för att under kortare tid, men utan formella grunder, omhänderta t ex prostituerade och personer utan boendetillstånd samt medlemmar av förbjudna rörelser/grupper såsom Falungong. Detta är vanligt inför stora högtider och viktiga evenemang. Experter bedömer att uppemot två miljoner människor årligen omhändertas enligt detta förfarande.

"Omskolning genom arbete" är avsett för vad som betraktas som förseelser, t ex narkotikamissbruk och prostitution. Det används även för att sända olikstänkande, arbetaraktivister och religiösa ledare till arbetsläger utan rättegång med hänvisning till att de skall ha "stört den allmänna ordningen". Vistelsen i arbetsläger kan vara i tre år och förlängas ytterligare ett år. I början av 2001 bedömde experter att 260 000 personer fanns i 300 läger för arbete genom omskolning.

Dessa administrativa sanktioner är inte reglerade i lag, utan endast av administrativa förordningar. Juridiska experter har påpekat att systemet därmed strider mot *Administrative Punishment Law* från 1996 enligt vilken frihetsberövande endast får ske på basis av lagar stiftade av Nationella folkkongressen (parlamentet). Även *Legislation Law* innehåller en liknande regel, enligt vilken statliga organ andra än Nationella folkkongressen och dess stående utskott inte får stifta lagar som medger frihetsberövande. En diskussion pågår i juridiska kretsar om att helt omdana förfarandet eller

åtminstone inlemma det i strafflagen. Ett problem sägs vara att domstolarna inte har kapacitet att ta hand om "den ringa brottsligheten".

Fristående tillsynsinstanser saknas. Högsta tillsynsfunktion har Nationella folkkongressen (parlamentet). Folkkongresser på lägre nivåer har i uppgift att granska domstolar på sina respektive nivåer. Kommunistpartiets disciplinnämnd och övervakningsministeriet (Ministry of Supervision) har också övervakande roller. Inom rättsväsendet granskar åklagarmyndigheterna polis och fängelser. Medborgare har rätt att rikta klagomål till bl a övervakningsministeriet, åklagarmyndigheterna, parlamentet och till Statsrådet (State Council).

6. Personlig frihet

Individens rörelsefrihet har ökat väsentligt sedan reformerna inleddes i slutet av 70-talet, och rörelsefriheten är författningsstadgad. Trots det råder fortfarande inrikes reserestriktioner i form av ett system av boenderegistering (*bukou*), som i princip innebär att det är förbjudet att vistas utanför sin hemvist. Sedan drygt tio år tillbaka pågår emellertid reformer av systemet som gör det lättare att röra sig och, i vissa fall, byta bostadsort. Det finns stort utrymme för provinser och städer att själva bestämma över utformningen av det egna boenderegistreringssystemet.

I praktiken kommer detta att bidra till att många, kanske främst de välbeställda och välutbildade, i större utsträckning kommer att kunna välja var de vill bo och arbeta. Flertalet av de ca 120 miljonerna i den s k "flytande befolkningen" som kommer till de större städerna från landsbygden för att söka arbete torde däremot inte kunna uppfylla de kriterier som ställs. Trots detta tycks myndigheterna vanligtvis tolerera deras närvaro.

Godtyckliga frihetsberövanden förekommer, emellanåt i stor skala. Till drabbade grupper hör den "flytande befolkningen", religiöst aktiva och Falungonganhängare men även journalister och författare. Det förekommer även i minoritetsområden, framförallt i Sinkiang och Tibet, bl a i anslutning till känsliga religiösa högtider.

Under de senaste åren har det blivit betydligt enklare än tidigare att resa utomlands, även om yttre reserestriktioner fortfarande förekommer, särskilt avseende turistresor. Under 1990-talet infördes gradvis bestämmelser som medgav att medborgare kunde få pass på begäran. Under 2002 blev det ännu enklare att få pass genom att det tidigare kravet på utresetillstånd vid passansökan slopades, samtidigt som kravet på ett inbjudningsbrev från utlandet luckrades upp. I mindre tätorter och på landsbygden är det dock inte lika lätt att få pass som i städerna.

7. Strafffrihet

Den utbredda förekomsten av tortyr, inte minst i samband med förhör, och det faktum att erkännanden som utvunnits genom tortyr kan användas i domstol innebär att strafffrihet i stor utsträckning ges till rättsvårdande tjänstemän som begår övergrepp. På grund av korruption och politiska hänsyn förekommer även att framförallt högre ledare åtnjuter strafffrihet. Den högsta politiska ledningen framhåller ofta behovet av krafttag mot korruptionen. Under de senaste åren har en viss ökning skett i antalet dömda – ibland även avrättade – högre funktionärer, t ex borgmästare, som ett led i ökade insatser mot korruptionen. Antalet åtalade kadrer torde dock förbli lågt i relation till den verkliga omfattningen av korruption och andra former av kriminalitet.

8. Yttrande- och mediafrihet mm

Den kinesiska författningen garanterar allmän åsikts-, yttrande-, tryck-, förenings-, mötes-, demonstrations- och trosfrihet. I verkligheten är alla dessa friheter inskränkta i varierande grad och utifrån en skiftande blandning av praxis och förankring i lagen. Samtliga nyhetsmedia ägs direkt eller indirekt av staten eller partiet och har ett uttalat ansvar att följa partiets "vägledning". Enligt de s.k. "sju nej-en", som utfärdades i augusti 2001 av den statliga press- och utgivningsmyndigheten, är det förbjudet att: förneka marxismen, Mao Zedongs tänkande eller Deng Xiaopings teori; opponera mot den officiella linjen eller kommunistpartiets politik; avslöja statshemligheter, skada nationell säkerhet eller nationella intressen; opponera mot religions- eller minoritetspolitiken, skada nationell enhet eller påverka den sociala stabiliteten; förespråka mord, våld, obscenitet, vidskepelse eller pseudovetenskap; sprida rykten eller falsk information eller lägga sig i partiets eller regeringens arbete; bryta mot partiets propagandadisciplin eller mot de nationella utgivnings- och reklamreglerna.

Till känsliga ämnen hör i praktiken – i offentliga sammanhang – bl a ifrågasättande av kommunistpartiets maktmonopol, ifrågasättande av en återförening med Taiwan eller av kinesisk överhöghet i Tibet och Sinkiang, förespråkande av den förbjudna Falungongrörelsens budskap, rapportering om stora olyckor, arbetarprotester, allvarliga missgrepp av myndigheter, händelserna på Himmelska fridens torg 1989, korruption inom det högre ledarskapet och sociala orättvisor till följd av reformpolitiken. Nedslag mot media och yttrandefriheten är vanligare under perioder av ökad politisk känslighet.

Tidningar tycks styras mer av självcensur än direktcensur. Det händer inte sällan att journalister trakasseras, avskedas, hotas eller sätts i fängelse när de tänjt gränserna för långt. Enligt *Reporters sans Frontières* satt 14 journalister i fängelse eller annat förvar i början av 2002. I slutet av 2001 konfiskerades upplagan av *Securities Weekly* efter att man rapporterat om korruptionsmisstankar relaterade till före premiärministern och talmannen i parlamentet, Li Pengs familj. Ett antal redaktörer vid den frispråkiga veckotidningen *Nanfang Zhoumo* (*Southern Weekend*) i Guangdongprovinsen fick avgå då tidningen anklagades för att måla en negativ bild av Kinas socialistiska strävan. Bakgrunden var att tidningen publicerat en artikel där det antydde att fattigdom och sociala orättvisor hade bidragit till att ett gäng kriminella dödat 28 människor vid en rad dåd i landet.

Samtidigt är den kinesiska tidningsmarknaden mer varierad än någonsin och ett större antal ämnen kan diskuteras offentligt, inklusive hur kommunistpartiet skulle kunna reformeras. Pressen har i viss mån tillåtits verka som "watchdog". Även konservativa ledare uttalar ibland att media har en funktion att fylla som "övervakare" av korruption, miljöbrott m.m., dock utan att "sätta sig upp emot statens riktlinjer" eller "uppmuntra till störande av den allmänna ordningen". Den ökade konkurrensen på tidningsmarknaden i kombination med minskade statliga bidrag leder inte sällan till att många tidningar och tidskrifter väljer att publicera alltmer vågade artiklar för att locka läsare och öka sina intäkter. Detta är särskilt märkbart i provinser långt från Peking (särskilt i den rika kustprovinsen Guangdong i sydöstra Kina) där tidningar oftast tillåts rapportera om t ex stora olyckor – åtminstone om de skett i en annan provins. I slutet av förra året beslutades det att öppna de starkt regionaliserade tidningsmarknaderna och tillåta andra provinser (offentligt ägda) mediaföretag att expandera över provinsgränserna, vilket kan bidra till att ytterligare öka konkurrensen.

TV-inslag granskas i allmänhet före sändning. Utländska TV-bolag tillåts sända i Kina, dock endast till en mycket begränsad publik – främst utlänningar - på hotell och bostadsområden med en viss andel utlänningar. Trots förbud köper många egen parabolutrustning och kan därmed ta del av de utländska sändningarna. En ny satellitplattform för utländska TV-sändningar har nyligen installerats i Kina. Vissa har uttryckt oro över att plattformen kan komma att användas i syfte att ingripa i utländska TV-bolags sändningar. Man pekar på att avstängningen av BBC:s sändningar under en vecka i juli efter TV-inslag om Falungong skulle vara ett bevis på detta. Det förekommer även att radiosändningar från utlandet utsätts för störningar, t.ex. Voice of America, Radio Free Asia, samt Radio Tibet.

Sedan Kina 1995 tillät individuella Internetabonnemang har över sextio olika lagar med inskränkningar mot yttrandefriheten på Internet stiftats, och

kampanjer mot det stora antalet internetkaféer – inte sällan oregistrerade och därmed illegala - genomförs regelbundet. Internetoperatörer, portaler och internetkaféer har pålagts ett stort ansvar för att se till att reglerna efterlevs. Mer än 100 internetföretag undertecknade under 2002 en försäkran om man skulle övervaka sina kunder och avlägsna "skadligt" material. De ovannämnda "sju nejen" gäller även för Internet. Många internetkaféer och portaler har egna övervakare som ser till att alla otillåtna åsiktsuttryck tas bort från skärmarna och uppmärksammar användare i skrift på vad som är otillåtet. Det har rapporterats att kaféerna uppmanas installera mjukvara som medger att polisen kan övervaka dem som försöker öppna "känsliga sidor" och som dessutom hindrar användaren att öppna över 500 000 sidor. I somras genomfördes en intensiv kampanj, efter att en brand på ett internetkafé krävt 24 unga människors död. Pekings stad stängde alla internetkaféer, inklusive de tillåtna. Liknande åtgärder vidtogs i andra städer. Endast en minoritet av kaféerna har fått tillstånd att öppna igen.

Myndigheternas kontroll av Internet tycks ha hårdnat under 2002. T ex uppges det vara svårare att använda s k proxyservrar för att nå spärrade websidor. Till de spärrade websidorna hör BBC, som innehåller mycket information på kinesiska. Enligt *Reporters sans Frontières* satt i augusti 2002 tjugo "internetdissidenter" fängslade eller i annat förvar i Kina. I juli 2002 utdömdes den hittills strängaste domen relaterad till användningen av Internet. Li Dawei dömdes till elva års fängelse för att ha använt Internet i syfte att "undergräva statsmakten" efter att ha laddat ner politiskt kontroversiella artiklar från Internet.

Trots försöken att kontrollera Internet har användningen ändå bidragit till att öka tillgången på information i Kina under senare år. Den som använder Internet och aktivt söker efter samhällskritiskt material i Kina kan ibland hitta det – med risk för att detta uppdagas i efterhand. Det finns c:a 50 miljoner Internetabonnemang, vilket indikerar att användarkretsen fortfarande är relativt begränsad, även om en stadig ökning sker. Användarna är dessutom företrädesvis män under 30 år, välutbildade och bosatta i städer i de mest utvecklade regionerna.

Mobiltelefonin har ökat lavinartat i Kina på senare år. 2002 fanns 200 miljoner mobiltelefonanvändare i Kina, och den snabbt ökande SMS-trafiken hade utvecklats till 10 miljarder meddelanden i månaden.

Förenings- och församlingsfriheten är fortsatt kringskuren, även om det på vissa områden - t ex inom miljö, kvinnors rättigheter, kulturmiljövård och välgörenhet - finns stor aktivitet bland många organisationer som i praktiken kan betecknas som relativt självständiga. Enligt en förordning (ej lag) från 1998 måste alla "icke-statliga sammanslutningar" inför registrering sorteras in under

en statlig institution eller myndighet, vilket betyder att de per definition inte är helt självständiga. Förfarandet uppges dessutom vara ganska omständligt och kostsamt, varför det inte tycks vara ovanligt att organisationer istället registrerar sig som företag eller institut. Det Kinabaserade nyhetsbrevet med inriktning på utveckling i Kina, *China Development Brief*, identifierade dock förra året 250 organisationer över hela Kina, vilka man menade – i olika utsträckning – kunde betraktas som självständiga enskilda organisationer. Många menar att det dessutom egentligen finns betydligt fler organisationer som hade förtjänat att finnas med i förteckningen.

Myndigheterna har en repressiv hållning till otillåtna sammanslutningar, särskilt sådana som av myndigheterna betecknas som sekter, t ex Falungong. Falungongrörelsen bannlystes i juli 1999 och olagligförklarades i oktober samma år med hänvisning till att den inte hade registrerat sig i enlighet med nämnda förordning från 1998. Sektlagstiftningen som trädde i kraft 1999 tillåter lokala myndigheter att kategorisera otillåtna religiösa aktiviteter som hot mot den sociala stabiliteten och att arrestera dem som är inblandade i dessa. Myndigheterna har stort utrymme att själva tolka vad som skall betecknas som "sektliknande aktiviteter", vilket ger upphov till godtycke och variationer i tillämpningen av lagen.

En breddning och skärpning av definitionen av åtalsgrunderna mot verksamhet till stöd för Falungong trädde i kraft till följd av en ny gemensam lagtolkning från Högsta domstolen och Högsta åklagarämbetet från juni 2001. Tolkningen innebär bl.a. att framställande eller vidarebefordrande av fler än 300 bilder eller flygblad kan medföra tre till sju års fängelse och av fler än 1500 till fängelse i mer än sju år. Att kalla fler än 20 personer till Falungong-aktivitet kan ge tre till sju års fängelse.

Sedan bannlysningen har en omfattande media- och samhällskampanj mot Falungong bedrivits. Människorättsorganisationer har rapporterat att tusentals anhängare har arresterats eller satts i läger för "omskolning genom arbete". Enligt obekräftade uppgifter har hundratal anhängare dött i polisförvar. Falungongs offentliga "framträdanden" har minskat under de senaste två åren. Under 2002 har dock ett antal uppmärksammade "kapningar" genomförts av kinesiska TV-satelliter, för att via dem sända Falungongs budskap. I september 2002 dömdes 15 personer till upp till 20 års fängelse efter att ha tagit sig in på en TV-station i Changchun och sänt ett otillåtet Falungongbudskap. Sedan slutet av förra året har dessutom ett antal uppmärksammade demonstrationer genomförts i Peking. Deltagande tillresta utländska (bl a svenska) Falungonganhängare omhändertogs av polisen och fick lämna landet. I vissa fall förekom anklagelser om polisbrutalitet.

Religionsutövning av olika slag är på frammarsch i Kina, och tolereras om den håller sig till statens rigorösa bestämmelser. Officiellt erkänns i Kina fem "religioner": buddism, islam, taoism, protestantism och katolicism. Alla dessa har egna organisationer som ska "tillvarata sina religioners intressen". Buddismen har enligt statliga källor 100 miljoner bekännare, islam 20 miljoner, protestantismen över 10 miljoner och katolicismen 5 miljoner. Andra uppskattar antalet kristna till betydligt fler (10 miljoner katoliker och 40-50 miljoner protestanter). Alla tempel, moskéer, kloster och kyrkor måste registreras hos myndigheterna och underkastas kontroll av statliga överorgan. Dessa organ godkänner val av religiösa ledare och övervakar religionsutbildning. Alla former av religiöst missionerande på offentlig plats är förbjudna. Medlemskap i kommunistpartiet förutsätter ateism.

Icke-sanktionerade religiösa samfund tolereras inte, t ex protestantiska s.k. "huskyrkor" och vaticanrogna katolska samfund. Kampanjen mot Falungong tycks ha bidragit till att förföljelsen även av anhängare till andra religiösa grupper har ökat. I många regioner utsätts anhängare av protestantiska och katolska underjordiska kyrkor för förföljelse från myndigheterna, som betecknar vissa av dem som "farliga sekter". Det officiella katolska samfundet i Kina erkänner inte påvens överhöghet, och för den katolska kyrkan är alla kontakter med påven förbjudna, varför underjordiska katolska kyrkor rapporteras vara särskilt utsatta. Pastor Gong Shengliang, ledare för den oregistrerade och snabbt växande rörelsen *South China Church*, dömdes i slutet av förra året till döden för våldtäkt och för att ha "stört den sociala stabiliteten". Domen mot pastor Gong - och flera andra av rörelsens medlemmar - omvandlades efter överklagande till livstids fängelse för misshandel i brist på bevis. Enligt Amnesty hade den ursprungliga domen mot pastor Gong baserats på tre unga kvinnors vittnesmål. Kvinnorna hade senare i brev till sina familjer uppgett att vittnesmålen tvingats fram genom tortyr.

En uppluckring vad gäller de vanliga religionernas verksamhet tycktes vara på väg efter en stor konferens om religion i december 2001 men verkar hittills inte ha följts upp av konkret handling. Kontakter rapporteras ha tagits mellan inofficiella protestantiska kyrkor och lokala myndigheter angående möjligheten att legalisera deras verksamhet, men dessa ska ha avstannat igen i början av 2002.

I Tibet och Sinkiang förekommer att religiösa uttryck tolkas som "separatism" och därmed hot mot landets säkerhet, vilket leder till allvarliga inskränkningar i religionsfriheten. (Se även avsnitt 16).

Vad gäller renodlat politiska grupper märks framförallt behandlingen av *Kinas demokratiparti* (China Democracy Party, CDP). CDP bildades våren 1998 och blev den första oberoende sammanslutning som har försökt registrera sig som

politiskt parti. Åtminstone 30 av CDP:s ledande medlemmar har sedan dess dömts till långa fängelsestraff för brott enligt strafflagens kapitel om "hot mot statens säkerhet". Flera tiotal andra medlemmar har dömts till administrativt frihetsberövande. (Se avsnitt 5.)

Organisationsfrihet saknas. Endast fackföreningar som är inskrivna och auktoriserade av statliga *Allkinesiska fackföreningsfederationen* (All-China Federation of Trade Unions, ACFTU) tillåts verka. Vilda strejker och arbetarprotester förekommer och tystas vanligtvis ner, ibland med våldsinslag. (Se avsnitt 10.)

9. De politiska institutionerna

Folkrepubliken Kina är fortfarande en enpartistat som präglas av kommunistpartiets maktmonopol. Med vissa undantag på de lägsta administrativa nivåerna föreligger inte rätten att välja ledarskap. Högsta verkställande organ är det så kallade Statsrådet (State Council).

Offentlig opposition mot kommunistpartiets maktmonopol bemöts repressivt och leder inte sällan till långa fängelsestraff. Myndigheterna söker även begränsa rörelser utan allmänpolitiska mål som organiserar sig utanför kommunistpartiets ramar, t.ex. lokala arbetargrupper, religiösa grupper eller meditationsgrupper.

Kommunistpartiet (KKP) har 66,5 miljoner medlemmar. Partimedlemskap förutsätter ateism, vilket alltså utesluter medlemskap för de religiöst aktiva. Kvinnor och etniska minoriteter är underrepresenterade i partiet; endast 11,6 miljoner är kvinnor och 4,1 miljoner uppges tillhöra etniska minoriteter. KKP:s ställning bygger dels på att författningen föreskriver att Kina är en socialistisk stat med "deltagande från alla demokratiska partier under ledning av Kinas kommunistparti", dels på en leninistisk statsuppbyggnad med partikommittéer på alla administrativa nivåer i alla myndigheter och offentliga företag. Partiet tillsätter också samtliga tjänster inom den offentliga förvaltningen. Partiets - och därmed också den kinesiska maktens kärna - är det idag nio man starka (ingen kvinna) ständiga utskottet i centralkommitténs politbyrå.

Enligt författningen utövas den högsta makten i den kinesiska statsbildningen av folkkongresserna, som finns på fyra alternativt fem nivåer beroende på lokala variationer. Högst står parlamentet, den Nationella folkkongressen (NPC), som sammanträder i plenum i mars varje år. Verkställande organ inom NPC är dess ständiga utskott. På gräsnivå skall det enligt lag hållas direkta val till verkställande organ, bykommittéer, vart tredje år. I motsats till de verkställande organen på övriga nivåer kan personer som inte är medlemmar i kommunistpartiet väljas till byöverhuvud. Partiet har dock inflytande över vem

som tillåts kandidera till byöverhuvud, en position som dessutom är underställd byns partisekreterare. Försök med indirekta och direkta val till verkställande organ på den näst lägsta nivån ovanför byarna, d v s landsbygdskommunerna, har gjorts trots att sådana val inte föreskrivs av vare sig nationell lagstiftning eller av nationell policy. I några utvalda städer har det förekommit försök med direkta val till det verkställande organet på lägsta nivå, de s k grannskapskommittéerna.

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Kina är sedan 1983 medlem i International Labour Organisation (ILO) och undertecknade 2001 ett Memorandum of Understanding med ILO som syftade till att sätta upp ett samarbetsprogram med denna organisation. Kina ratificerade under 2002 tre ILO-konventioner. Den 7 mars ratificerades Labour Administration Convention (nr 150) och Safe and Health Construction Convention (nr 167) och den 8 augusti Worst forms of Child Labour Convention (nr 182). Kinesisk lagstiftning på dessa områden överensstämmer enligt ILO i huvudsak med dessa konventioner. Sammanlagt har Kina ratificerat 23 ILO-konventioner. F n förbereds ratificering av Non-discrimination, Employment and Occupation Convention (nr 111).

Kina erkänner emellertid fortfarande inte tre av ILO:s kärnprinciper: mötesfrihet, kollektiva förhandlingar och rätten att organisera sig. Kina har inte ratificerat vare sig ILO:s konvention 87 (mötesfrihet) eller 98 (rätten att organisera sig och rätten till kollektivförhandlingar). Organisationsfrihet finns alltså inte i Kina. Kina har även en de facto-reservation mot ICESCR:s artikel 8.1.a om rätten att bilda eller ansluta sig till valfri fackförening. Inskränkningar i denna rätt återfinns även i två nationella lagar: *Fackföreningslagen* (rev. 2001) och *Arbetslagen* (1995). Den förra reviderades förra året i syfte att stärka fackföreningarnas roll, men förbudet mot fria fackföreningar kvarstår. Den senare kringgår även strejkrätten. Det är inte explicit förbjudet att strejka, men det finns inte heller något skydd för strejkrätten, och strejker slås vanligtvis ned av myndigheterna.

På senare år tycks antalet vilda strejker, protestyttringar och arbetstvister ledda av missnöjda friställda arbetare ha ökat. Människorättsorganisationen *Human Rights Watch* menar att myndigheterna reagerar på protesterna med en kombination av "morot och piska", men vanligtvis med piska. Ibland resulterar protester i att innehållna löner och förmåner utbetalas, medan protester i andra fall bemöts med vägran från polisen att utfärda tillstånd för demonstrationer. Våld mot obehäpnade demonstranter förekommer, liksom frihetsberövande och frisläppande mot löfte att inte delta i flera demonstrationer samt hot mot demonstranternas familjemedlemmar etc. I mars-april 2002 deltog uppemot 50

000 personer i demonstrationer som betecknades som de största i Kina sedan 1989, i de nordöstra städerna Liaoyang, Daqing och Fushun.

Arbetslösheten är en fråga som får stor uppmärksamhet på officiellt håll. Under 2003 ämnar Kina och ILO hålla en internationell konferens (China Employment Forum) med fokus på sysselsättningsfrågan. Officiellt ligger arbetslösheten på strax över tre procent, men dessa siffror inkluderar bara dem som har varit registrerade som arbetslösa i över tre år. Uppskattningar om arbetslösheten i städerna varierar mellan 12 till upp till 30 procent och på landsbygden 30 till 50 procent. Nyhetsbyrån Nya Kina uppgav 2001 att man räknade 150 miljoner människor till gruppen "överflödigt arbetskraft". Denna grupp beräknas komma att växa med flera miljoner per år mot bakgrund av de fortsatta strukturomvandlingarna av den kinesiska ekonomin i WTO-anslutningens spår.

Undermåliga arbetsförhållanden och olyckor på arbetsplatsen är vanliga problem. Andra missförhållanden är avsaknad av anställningskontrakt, innehållande av löner och mycket långa arbetsdagar. Migranter som kommer till städerna från landsbygden tillhör en särskilt utsatt grupp, inte minst kvinnor, som inte sällan tvingas att prostituera sig. Uppgifter om att migranter används för slavarbete förekommer. Även barn används som arbetskraft inom vissa sektorer, t ex textilindustrin, trots att sådana brott mot lagstiftningen beivras. Nya bestämmelser som förbjuder barnarbete infördes den 1 december 2002. En annan särskilt utsatt grupp är gruvarbetare. Många gruvor har stängts till följd av en nationell säkerhetskampanj, men det tycks vara vanligt att stängningsbesluten inte åtlids. I syfte att förbättra säkerheten på arbetsplatserna antogs 2002 en lag om arbetssäkerhet.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Kina har gjort stora framsteg i fråga om sjukvård under 1900-talets senare hälft. I stort är befolkningen vid betydligt bättre hälsa än i de flesta större utvecklingsländer. De främsta anledningarna till detta är ökat generellt välbefinnande och systematiska hälsokampanjer. Undernäring drabbar idag c:a tio procent av befolkningen, och den förväntade medellivslängden är runt 70 år.

Sedan de ekonomiska reformerna inleddes för över tjugo år sedan och som en följd av att finansieringsansvaret har decentraliserats till lägre administrativa nivåer har centralregeringens bidrag till sjukvården minskat. De offentliga utgifterna för sjukvård uppgick 1999 till 2,1 procent av BNP. Sjukvården finansieras idag i stor utsträckning av egenavgifter. 80-90 procent av befolkningen måste betala hela de faktiska sjukvårdskostnaderna direkt ur egen ficka. I avsaknad av offentliga medel drivs sjukhusen i stor utsträckning som privata företag. Det sker inte någon nämnvärd omfördelning av resurser mellan

rika och fattiga regioner, vilket har lett till stora brister i sjukvården i fattigare områden. Egenavgifternas stora betydelse i sjukvårdsfinansieringen torde ha bidragit till att Kina 1997 hamnade på plats 188 (av 191) i WHO:s index *Fairness of financial contribution to health systems*. Detta index speglar en mycket ojämlig tillgång till vård hos olika inkomstgrupper, framför allt mellan stad och land, kustområdena och de fattigare inlandsregionerna samt mellan olika inkomstgrupper och mellan män och kvinnor.

Denna ojämlika tillgång torde vara en viktig anledning till att hälsoindikatorerna inte utvecklas lika positivt som tidigare. Stadsbefolkningen drabbas i dag i stor utsträckning av välfärdssjukdomar som cancer medan man på landsbygden fortfarande kämpar med att få bukt med infektionssjukdomar som TBC och hepatit B. Spädbarnsdödligheten är fortfarande låg - den sjönk från 41 per 1000 födselar 1978 till 30 1999 - men trenden är att den ökar på landsbygden; i bergsområden med stor koncentration av minoriteter uppges den vara 3-5 gånger högre än i städerna. Flickor lider i större utsträckning av undernäring än pojkar, och tvärt emot trenden i övriga världen är barn dödligheten högre bland flickor än pojkar. Detta mönster är tydligare på den fattigare landsbygden än i städerna. Sambandet mellan fattigdom och sjukdom är tydligt.

Centralregeringen aviserade under hösten 2002 en hälso- och sjukvårds-plan för landsbygden. Enligt planen kommer centralregeringen bl a att bidra ekonomiskt till uppförandet av nya sjukhus i de fattigare västra provinserna. Planen sätter även upp mål för bl a vård för hiv/aids-patienter och sänkning av barnadödligheten.

FN varnade i våras för att en hiv/aids-epidemi är på väg att bryta ut i Kina. Fram till för ett par år sedan var hiv/aids-frågan ett tabubelagt ämne i kinesiska media. Kunskapen om hiv/aids är mycket låg, vilket bidrar till att smittade ofta stigmatiseras av sin omgivning. Idag har öppenheten kring hiv/aids dock ökat väsentligt, och regeringen erkänner att det finns nära en miljon smittade; det verkliga antalet kan vara betydligt högre. Enligt officiella siffror var ökningstakten 58 procent mellan 2000 och 2001. FN bedömer att det kan finnas 10 miljoner smittade inom 8-10 år om inget radikalt görs. Den kinesiska regeringen har nyligen vidtagit en rad åtgärder för att förhindra en epidemi. En femårsplan har antagits, budgeten för hiv/aids-bekämpningen har höjts, pilotprojekt för att minska smittspridningen har inletts. En ny ansökan om ett bidrag på 90 miljoner USD till den globala fonden mot hiv/aids håller på att utarbetas. Sprutnarkomaner utgör den största gruppen hiv/aids-smittade, och kopplingen är tydlig mellan landets drogruttor från gränsen till Burma till sydöstkusten och från Afghanistan till bl a Peking via Sinkiang och den geografiska smittspridningen. Den ökande prostitutionen är en annan källa till

smittspridning, liksom illegal blodinsamling. Oskyddat sex utgör källan i nästan 8 procent av fallen, enligt officiell statistik.

12. Rätten till utbildning

Sedan Folkrepubliken grundades 1949 har utbildningsnivån ökat kraftigt i Kina, och ökningen har fortsatt sedan de ekonomiska reformerna påbörjades i slutet av sjuttioåret. Enligt officiella uppgifter minskade antalet illitterata från 38 procent 1978 till färre än 17 procent 1999. Från att ha varit helt statligt och näst intill gratis fram till 70-talets slut har dock utbildningssystemet genomgått en bitvis genomgripande förändring som bl a inneburit att huvudansvaret för utbildningskostnaderna decentraliserats till lokal nivå. Detta har i praktiken medfört att utbildningen till stor del blivit egenfinansierad, på många håll även på grundskolenivå. De offentliga utbildningskostnadernas andel av BNP är låg, strax över 2 procent, vilket är mindre än i de flesta andra utvecklingsländer. Formellt finns inte studieavgifter för de nio obligatoriska åren, men praktiken tar skolor ut ett växande antal avgifter under andra namn, vilket medverkar till att barn av ekonomiska skäl tas ur skolan.

Skolsystemets omdaning har lett till stora variationer mellan olika befolkningsgrupper och områden i fråga om tillgången till utbildning, särskilt på högre nivåer. Generellt är tillgången bättre för stadsbefolkningen, med undantag för barnen i den stora "flytande befolkningen". De kan p g a avsaknaden av formell rätt att vistas i städerna inte gå i vanliga skolor annat än genom att erlägga kraftiga skolavgifter. (Se även avsnitt 3, 6, 12, 13 och 16.) I fattigare områden är det vanligt att barn bara går i skolan i fem - sex år. Konkurrensen om utbildningsplatserna på högre nivåer är mycket hård. Flickors tillgång till grundskoleutbildning uppges ha förbättrats sedan i början av 90-talet, men kvinnors utbildning är fortfarande betydligt kortare än mäns. Andelen illitterata – som är större för kvinnor, minoriteter och på landsbygden – uppgick år 2000 enligt UNDP till ca 16 procent.

FN:s kommitté mot rasdiskriminering uppmanade 2001 Kina att ta itu med diskrimineringen av etniska minoriteter i landets utbildningssystem, särskilt i Tibet. Ett problem vad gäller undervisning på minoritetsspråk är bristande finansiering på lokal nivå. Relativt många grundskolor i större minoritetsområden som Sinkiang, Tibet och Yunnan undervisar på minoritetsspråk, men på högre nivåer är undervisningen begränsad. Antagningsprov till allmänna universitet sker undantagslöst på kinesiska. I maj 2002 upphörde Sinkiangs främsta universitet, Sinkiangs universitet, att undervisa på uighuriska. Flertalet högskolor som undervisar på minoritetsspråk är särskilt tillägnade studier av minoritetskulturer och berör på så vis allmänna ämnen endast i mindre omfattning. (Se även avsnitt 16.)

Centralregeringen har fastställt ett avgiftstak avseende skolböcker och upprepat förbudet mot alla andra avgifter. På vissa håll har lokala avgiftstak även satts för högskolor.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Mer än tjugo års reformpolitik har medfört den i särklass största minskningen av den globala fattigdomen i modern historia; antalet fattiga i Kina har under reformprocessen minskat med runt 100 miljoner. Under 90-talet växte ekonomin i genomsnitt c:a 9 procent årligen per capita, vilket har medfört en höjning av levnadsstandarden för flertalet. I UNDP:s *Human Development Index* 2002 hamnar Kina på 96:e plats (mot 87:e året dessförinnan), *bl a före Sydafrika, Indien och Indonesien*. Bland indikatorer på levnadsstandard kan nämnas att 2000 den förväntade medellivslängden låg på 70,5 år, läskunnigheten bland vuxna på drygt 84 procent (lägre bland kvinnor) och BNP per capita uppgick till ca 850 USD i absoluta tal, men nära 4000 USD per capita i köpkraftsanpassad BNP (PPP).

Enligt officiell kinesisk statistik lever runt 24 miljoner människor i Kina i absolut fattigdom. Denna grupp människor saknar möjlighet att tillfredsställa de mest grundläggande behoven av mat, kläder och bostad. Världsbanken menar att antalet fattiga snarare är drygt 100 miljoner, om man använder dess kriterium mindre än 1 USD i inkomst om dagen per person (*köpkraftsanpassad, PPP*), men över 200 miljoner om man använder 1 USD om dagen i konsumtion som kriterium. 600 miljoner lever i Kina på 2 USD om dagen enligt asiatiska utvecklingsbanken.

Stora inkomstklyftor återfinns mellan stad och landsbygd, mellan de välmående östkustregionerna och de fattigare inlandsprovinserna, men också inom städerna och mellan olika befolkningsgrupper. Kina har idag samma inkomstfördelning (Gini-koefficienten) som USA.

Överlag har minoritetsområdena - precis som landet i övrigt - fått del av det ekonomiska välståndet, dock i betydligt mindre utsträckning. Genomsnittsinkomsten på landsbygden i minoritetstrakter ligger endast på c:a 40 procent av riksgenomsnittet. Officiellt erkänns att flertalet av de personer som ligger under fattigdomsstrecket tillhör minoriteter.

Som en del av reformerna har ökat finansieringsansvar överförts från centralregeringen till lägre administrativa nivåer, vilket har bidragit till stora regionala skillnader avseende tillgång till t ex skola och sjukvård, som i allt större utsträckning har kommit att finansieras av den enskilde. Ansträngningar för att trygga en viss levnadsstandard för även sämre ställda grupper genom

ökad fördelning pågår, t ex spridda försök att införa ett enhetligt skattesystem i stället för den flora av avgifter som tas ut på lokal nivå för att finansiera de offentliga utgifterna eller, i vissa fall, behålls för egen del av korrupta tjänstemän. Markkontraktslagen (*Land Contract Law*) som träder i kraft i mars 2003 syftar till att skydda jordbrukare från otillåten konfiskering av mark av lokala myndighetsföreträdare. Lagen uppges även innehålla förstärkt skydd för änkor och fränskilda kvinnor att fortsätta bruka marken efter makens dödsfall respektive skilsmässa. Lagen innebär dock ingen grundläggande förändring vad gäller äganderätten till marken. All mark tillhör även fortsättningsvis staten.

Jordbrukets avkollektivering på 80-talet lyfte ett stort antal människor ur fattigdom. Uppskattningarna om dagens realinkomster på landsbygden varierar. Vissa utländska bedömare menar att ökningen av realinkomsterna på landsbygden har avstannat de senaste 5-6 åren, medan andra hävdar att de fortfarande ökar med ett par procent om året. Öppnandet mot omvärlden – som kommer att accelereras genom Kinas medlemskap i WTO – har redan medfört ökad konkurrens och utslagning i flera sektorer, bl a för statsföretag inom den tunga industrisektorn, med kraftigt ökat antal friställda, arbetslösa eller "undersysselsatta" som följd. Reformerna av boenderegistreringssystemet syftar till att göra det lättare för individer att flytta till nya platser i enlighet med arbetsmarknadens behov (se även avsnitt 6). 100 miljoner människor uppges nu vara anslutna till en arbetslöshetsförsäkring.

För gemene man saknas ett utvecklat socialförsäkringssystem. Det socialförsäkringssystem som tidigare fanns för stadsbor – inte för landsbygdsbefolkningen – och som var knutet till deras statliga anställningar, har gradvis luckrats upp i takt med de ekonomiska reformerna. Ett "socialbidrag" för stadsbor motsvarande ett existensminimum rapporteras ha införts i 2002 års budget. 47 miljoner bosatta i städerna uppges nu omfattas av någon form av socialförsäkring. Tidigare fördelades bostäder enligt ett slags välfärdssystem med försumbara hyror. 1996-97 förklarade regeringen att systemet skulle avskaffas. Anpassningen till marknadssystemet har inneburit svårigheter för många familjer. Invånare i äldre stadsbebyggelse som tvångsförflyttas i och med att deras bostäder rivs har rätt till ny bostad eller ersättning, men efterlevnaden varierar. Detsamma gäller för de hushåll på landsbygden som tvångsförflyttas vid de många större dammbyggen som pågår på vissa håll i landet.

14. Kvinnors ställning

Kvinnors deltagande i förvaltning och arbetsliv har sedan Folkrepubliken grundades legat på en hög nivå. Kvinnor har även i allmänhet – liksom större delen av befolkningen i övrigt – fått höjd levnadsstandard till följd av reformpolitiken de senaste tjugo åren. Reformpolitiken och nedskärningarna i

de offentliga försäkringssystemen har dock samtidigt bidragit till att skapa mer utrymme för traditionella värderingar och vanor, särskilt på landsbygden.

Kina anslöt sig 1980 till kvinnokonventionen (CEDAW). Kvinnors jämställdhet med män och rätt till lika lön fastslås av författningen. En rättslig brist är avsaknaden av definition av begreppet "diskriminering mot kvinnor"; diskriminering är förbjudet, men definieras inte. Lagen föreskriver inte heller vilka påföljder som gäller vid diskriminering. Det finns även lagar med särskilda föreskrifter till förmån för kvinnors ställning inom en rad områden. 1992 antogs *Lagen om skydd av kvinnors rättigheter och intressen*. Skydd mot de problem som kinesiska kvinnor traditionellt möter innebär bl.a. förbud mot arrangerade äktenskap, bortgifte av minderåriga och hindrande av flickors skolgång samt förbud mot handel med kvinnor. Även köp och försäljning av sexuella tjänster är olagliga i Kina, men är till skillnad från organiserande av prostitution inte inkluderade i den allmänna strafflagen.

Kina har antagit handlingsplaner för barn och kvinnor för perioden 2001-2010. Handlingsplanerna identifierar mål inom områdena hälsa, utbildning, lagstiftning/rättsskydd och miljö. Planen för kvinnor inkluderar dessutom mål inom områdena ekonomi, förvaltning och beslutsfattande. Ansvarig för övervakningen av tillämpningen är National Working Committee on Children and Women (NWCCW), som inkluderar representanter för berörda ministerier och institutioner.

Andelen kvinnor i arbetslivet är hög jämfört med många andra länder. 1998 räknade UNDP med att 73 procent av alla kvinnor ingick i den förvärvsarbetande delen av befolkningen. Kvinnor tjänar dock mindre än män, arbetslösheten bland kvinnor är högre än bland män, och kvinnor drabbas i oproportionerligt hög grad vid de statliga företagens omstruktureringar. Kvinnlig representation i parti- och statsapparaten är låg, särskilt på högre nivåer. Kvinnor utgör endast 17,5 procent (av kommunistpartiets medlemmar och innehade år 2000 endast 5 procent av posterna på ministernivå.

Mot bakgrund av den traditionella sonpreferensen och de ökade egenavgifterna har flickors och kvinnors tillgång till utbildning och sjukvård försämrats, särskilt i fattiga familjer. Trots framsteg vad gäller utbildning förblir kvinnors utbildningsnivå betydligt lägre än mäns. Sjuttio procent av Kinas 140 miljoner icke läskunniga är kvinnor och de flesta är bosatta på landsbygden. (Se även avsnitt 12.) Avsaknaden av fungerande pensionssystem och offentlig åldringsvård i kombination med ettbarnspolitiken och traditionen att en hustru flyttar in hos sin makes familj (och därmed lämnar sina föräldrar att sörja för sig själva) späder på sonpreferensen ytterligare. Detta gäller särskilt i arbetskraftsintensiva lantbrukshushåll. Enligt folkräkningen från år 2000 föds det nu nära 118 pojkar på 100 flickor (en normal proportion anses vara 105

pojkar på 100 flickor). En anledning till underskottet på flickor är att kvinnliga foster aborteras trots att ultraljud för könsbestämning är förbjudet i lag. Det förekommer uppgifter om flickebarnsmord, men detta torde endast utgöra ett mycket litet skäl till underskottet. Det faktiska underskottet torde vara lägre än vad som framgår av den officiella statistiken på att oregistrerade födselar är vanligt förekommande, då straffavgifter tas ut när myndigheterna upptäcker olovliga födselar. (Se även avsnitt 3.)

Den år 2001 reviderade äktenskapslagen förbjuder våld i hemmet. En stor brist är dock att förbudet fortfarande inte är en del av allmän strafflag, om våldet inte kan anses vara särskilt allvarligt. Kinesisk press har uppgett att våld förekommer i uppskattningsvis 30 procent av alla familjer. Kvinnojourer dit misshandlade kvinnor kan vända sig drivs i mindre skala av det statliga kvinnoförbundet *Allkinesiska kvinnoförbundet* (All-China Women's Federation, ACWF) och av "icke-statliga sammanslutningar".

Handel med kvinnor för äktenskap men även för prostitution förekommer. Unga kvinnor, minoritetskvinnor och arbetssökande kvinnor på landsbygden utgör särskilt utsatta grupper. Tvångsäktenskap kan ogiltigförklaras om kvinnan anmäler detta inom ett år efter giftermålet. Kvinnor som anklagas för prostitution riskerar att utsättas för sexuella övergrepp av polisen, som har rätt att utfärda böter och besluta om administrativt frihetsberövande för prostituerade och deras kunder (se även avsnitten 3 och 5).

15. Barns rättigheter

Kina tillträdde barnkonventionen 1992 och har undertecknat de båda frivilliga protokollen avseende barnhandel, barnprostitution och barnpornografi respektive barn i väpnade konflikter. I enlighet med Barnkonventionens krav har Kina antagit en handlingsplan för barn för perioden 2001-2010 (den andra handlingsplanen hittills). Den inkluderar mål inom områdena hälsa, utbildning, lagstiftning/rättsskydd och miljö. Ansvarig för övervakningen av tillämpningen av planen är National Working Committee on Children and Women (NWCCW), som inkluderar representanter för berörda ministerier och institutioner. UNICEF menar att planen – som utformades före FN:s generalförsamlings specialsammanträde om barn i maj 2002 – är mycket ambitiös. Frågan om särskilt skydd för utsatta barn tas upp men planen specificerar inte särskilda mål för utsatta grupper såsom handikappade barn, flickor, barn som tillhör "den flytande befolkningen" och sexuellt utnyttjade barn. UNICEF och den kinesiska regeringen överväger att granska planen i syfte att undersöka i vilken utsträckning målen motsvarar dem som antogs vid specialsammanträdet 2002. Det är dock klart att den nuvarande planen redan innehåller flera av målen.

Mellan 14 och 16 års ålder kan barn dömas till upp till livstids fängelse för särskilt allvarliga brott, som våldtäkt och mord. Från 16 års ålder kan barn även dömas till fängelse för mindre allvarliga brott. Dödsstraff får emellertid ej utdömas för barn som vid tiden för brottet var under 18 år. Från och med 14 års ålder kan barn tas i förvar efter administrativt frihetsberövande (se avsnitt 5).

Handel med barn förekommer, främst på landsbygden och i mindre tätorter, där det sociala trycket att skaffa manliga arvtagare är starkt samtidigt som bristen på kvinnor kan vara påtaglig. Det förekommer att fattiga familjer, särskilt i de sydvästra delarna av landet, säljer barn till personer som i sin tur säljer dem vidare, eller att barn kidnappas för försäljning. Många av barnen är pojkar från fattigare provinser i sydväst som säljs till barnlösa par i mer välmående provinser. Barnaröv och övergivande medför fängelse enligt allmän strafflag. (Se även avsnitt 3.)

Kinesisk lagstiftning förbjuder anställning av personer under 16 år. I verkligheten är barnarbete ganska vanligt men kan överlag inte sägas ha några mer utpräglade drag av tvång eller exploatering. Nya bestämmelser som förbjuder barnarbete infördes den 1 december 2002. Något utbrett problem med barnslaveri eller barnprostitution finns av allt att döma inte. Kina ratificerade under 2002 ILO:s konvention nr 182 angående eliminering av de värsta formerna av barnarbete. (Se även avsnitt 12).

För barn till "den flytande befolkningen" i städerna finns omfattande brister vad gäller deras tillgång till skola och sjukvård. Endast en liten minoritet har möjlighet att gå i skolan på grund av systemet med boenderegistrering, och många av dem arbetar (se även avsnitten 6, 10 och 13). På många ställen har särskilda skolor startats för att möta dessa barns behov, men myndigheterna slår emellanåt ner på dem med hänvisning till bristande kvalitet.

Barn som föds olovligt utanför de ramar som fastställs av familjeplaneringspolitiken är en annan särskilt utsatt grupp. Enligt lagens bokstav har de inte rätt till skolgång eller, i förekommande fall, föräldrarnas statliga sjukförsäkring. Att betala kraftiga böter eller mutor är ett sätt att kringgå reglerna för dem som har råd. (Se även avsnitt 3). Den reviderade äktenskapslagen från 2001 ger samma rättigheter åt barn födda utanför äktenskapet som barn till gifta par och stipulerar att en förälder som ej bor tillsammans med barnet skall bidra ekonomiskt till barnets uppfostran.

16. Olika befolkningsgruppers situation (etniska, religiösa minoriteter, urbefolkningar m.fl.)

De 56 officiella minoriteterna utgör knappt 10 procent av hela befolkningen och återfinns främst i de sydvästra provinserna och i Tibet, Sinkiang och Inre Mongoliet. Inflyttningen av etniska kineser, han-kineser – inte sällan uppmuntrad av de kinesiska myndigheterna – till traditionella minoritetsområden har i vissa fall gjort de etniska grupperna till minoriteter även i sina egna ursprungsområden.

I den nordvästra provinsen Sinkiang (ibland av exiluighurer kallat Östturkestan) utgör enligt folkräkningen från år 2000 de muslimska uighurerna den största etniska gruppen, runt 45 procent av befolkningen, vid sidan av ett flertal andra muslimska grupper. Andelen han-kineser i provinsen är enligt folkräkningen från 2000 runt 40 procent, att jämföras med 6 procent vid Folkrepubliken grundande 1949.

I den till namnet autonoma regionen Tibet (TAR) utgör enligt officiella siffror tibetanerna över 90 procent av befolkningen. Denna siffra inkluderar dock endast permanent bosatta och tar inte hänsyn till inflyttade migranter eller militär personal. Om dessa inkluderas menar vissa att andelen tibetaner och etniska kineser utgör ungefär hälften vardera. Besökare i Tibets huvudstad Lhasa vittnar om att staden ser ut en "vanlig" kinesisk stad med undantag av stadskärnan och att antalet etniska kineser i Lhasa tycks överstiga antalet tibetaner. Denna snabba "sinisering" av bl a Lhasa har uppmärksammats av flera NGOs, bl a *Tibet information Network* (TIN), som under 2002 rapporterade om okänslig modernisering av tibetanska hus i Lhasas stadskärna som tidigare i stor utsträckning bebotts av fattiga tibetaner. TIN uttryckte även oro för att moderniseringarna skulle leda till hyreshöjningar som de tidigare hyresgästerna inte skulle ha råd med.

I både Tibet och Sinkiang finns hos befolkningen ett motstånd mot den kinesiska överhögheten. Uttryck – även fredliga – för detta motstånd tycks av myndigheterna ofta betraktas som "separatism". Det förekommer att vanliga uttryck för kulturell eller religiös identitet tolkas som uttryck för separatism, liksom att fredliga uttryck för önskemål om ökad autonomi likställs med separatism i bemärkelsen upprättandet av en stat separat från övriga Kina.

Myndigheterna i Sinkiang skall ha uppgett att ett tusental personer avtjänar fängelsestraff för "splittring av staten" eller "hotande av statens säkerhet", de flesta för våldshandlingar. Även fredliga uttryck för "separatism" har föranlett fängelsestraff med hänvisning till strafflagens kapitel om "hotande av statens säkerhet", t ex innehav av texter, affischer eller kassetter. Flera av brotten i detta kapitel kan "om de orsakar särskilt stor skada för staten eller folket eller om omständigheterna är särskilt allvarliga" föranleda dödsstraff (artikel 113). (Se även avsnitt 5.) Även i det påföljande kapitlet, "brott som hotar den allmänna säkerheten", kan ett stort antal brott med våldsinslag föranleda

dödsstraff. Flera paragrafer i det senare kapitlet reviderades den 29 december 2001 för att "bestraffa terrorbrott, säkra den nationella säkerheten och skydda befolkningens liv och egendom". I många fall ledde det till att straffsatsen för bl a allvarliga våldsbrott inklusive finansiering och organisering av sådana skärptes.

I Sinkiang riktar sig den pågående "slå hårt"-kampanjen mot brottslighet inte bara mot brottslingar utan även explicit mot "separatister, terrorister och extrema religiösa krafter". Under 90-talet har ett antal våldsdåd utförts i Sinkiang, i vissa fall riktade mot den kinesiska överhögheten. Tidigare i år publicerade den kinesiska regeringen en rapport som redogjorde för de terrordåd som dessa "östturkestanska krafter" – en term som används för att beteckna uighuriska "separatister" – associerade med bin Laden skall ha varit ansvariga för. Kina vann nyligen visst internationellt erkännande för sina uppgifter om att vissa grupper i Sinkiang hade utfört terroraktioner och haft visst samröre med utländska terroristorganisationer i och med att *East Turkestan Islamic Movement* (ETIM) togs upp på FN:s terrorlista. Kategoriseringen av ETIM som en terrororganisation är dock inte okontroversiell.

I januari 2002 aviserades att konstnärer, skådespelare, författare och historiker som propagerar för "separatism" skulle vara måltavlor för kampanjen. I maj 2002 upphörde Sinkiangs främsta universitet, Sinkiangs universitet, med undervisning på uighuriska, utom för kurser i traditionell uighurisk kultur. Bokbål av beslagtagna "subversiva" böcker på uighuriska uppges ha genomförts under våren 2002. En propagandakampanj riktad mot imamer med uppmaning att studera partiets ideologi om hur man bekämpar "separatism" genomfördes från mars till december 2001 i Sinkiang. Det rapporteras även att moskéer ska ha rivits.

Den kinesiska regimen betraktar uttryck för stöd till Dalai Lama som motstånd till den officiella politiken, och kontakter mellan tibetanska buddister och Dalai Lama – som gick i landsflykt 1959 – är förbjudna. Den lamaistiska buddismen i Tibet utövas inte fritt, i så måtto att det religiösa ledarskapet inte får bestämma över utbildning av prästerskap, förvaltning av religiösa platser, val av ledarskap eller offentligt informationsarbete. Statliga myndigheter har en övervakande roll på samtliga dessa områden. Det rapporteras att munkar, nunnor och andra religiöst aktiva i Tibet riskerar att gripas vid upptäckt av misstänkt handling, något som kan innefatta innehav av bilder på Dalai Lama.

Från 1996 till 2000 hölls en "patriotisk utbildningskampanj" för att förmå religiöst aktiva att avsäga sig all lojalitet till Dalai Lama och den av Dalai Lama utsedde Panchen Lama. Gedhun Choeki Nyima var fem år 1995 då Dalai Lama utsåg honom till reinkarnationen av Panchen Lama, den näst viktigaste

religiösa figuren efter Dalai Lama i den dominerande versionen av tibetansk buddism. Peking reagerade mycket negativt på detta val, och installerade Gyaltzen Norbu istället för Gedhun Choeki Nyima, som därefter inte har hörts av eller syns till i offentligheten. De kinesiska myndigheterna uppger att han lever ett normalt liv med sina föräldrar och att familjen inte vill bli störd. Man har visat bilder på en pojke som uppges vara han, men ingen har hittills fått träffa honom eller hans familj.

Dalai Lamas budskap är att han inte söker självständighet för Tibet utan självstyre och möjlighet att bestämma i frågor som miljö, religion, utbildning och sjukvård. Däremot skulle Kina få behålla kontrollen över utrikespolitik och försvar. Dalai Lama har förklarat sig beredd att diskutera alla frågor om Tibets framtid med Kinas ledning. Från kinesisk sida har man för att tala med Dalai Lama krävt att denne skall erkänna Kinas historiska överhöghet över Tibet och även förklara att Taiwan är en del av Kina. Hösten 2002 tilläts två av Dalai Lamas officiella sändebud besöka Kina och Tibet på vad Kina betecknade som ett privat besök.

Under året har även flera tibetanska politiska fångar släppts efter påstötningar från omvärlden, bland annat nunnan Ngawang Sangdrol, som släpptes i förtid för gott uppförande. Det totala antalet politiska fångar i Tibet är oklart. *Tibetan Center for Human Rights and Democracy* uppskattade att det fanns 451 politiska fångar i TAR vid slutet av år 2000. Londonbaserade *Tibet Information Network* uppskattar dagens siffra till färre än 200. Majoriteten av dessa uppges vara munkar och nunnor.

Minoriteterna är underrepresenterade i de politiska institutionerna, särskilt på de högsta nivåerna, t ex i partiets politbyrå. Ungefär 6 procent av medlemmarna i kommunistpartiet uppges var minoriteter, dvs något färre än deras relativa del av befolkningen (ca 10 procent). Minoriteter kvoterar in i politiken i de autonoma regionerna. I Tibet utgjorde i maj 2001 "minoriteter" c:a 75 procent av regionens tjänstemän och 80 procent av delegaterna i regionens parlament. Partisekreteraren är emellertid i princip alltid en etnisk kines. Etniska minoriteter har rätt att använda sitt eget språk i rättsförfaranden, inklusive översättning av relevanta dokument.

De ekonomiska reformerna har även gynnat utvecklingen i de minoritetstata provinserna, men inte i lika stor utsträckning som på många andra håll i landet. I Sinkiang i nordvästra Kina är arbetslösheten bland uighurerna betydligt högre än bland de etniska kineserna. I Tibet ligger t ex de årliga inkomsterna på ungefär hälften av inkomsterna i övriga Kina. Den kinesiska regeringen har på senare år gjort stora ansträngningar att modernisera och främja den ekonomiska tillväxten minoritetsområdena. Problemet är att det välstånd och de arbetstillfällen som skapas främst kommer de inflyttade etniska kineserna till

godo, och att förändringarna i moderniseringens spår riskerar att leda till de inhemska kulturernas undergång. Ett exempel är det järnvägsbygge mellan Qinghai och Tibets huvudstad Lhasa som enligt planerna skall avslutas år 2007. Syftet är att stärka kommunikationerna med Tibet och därmed öka den ekonomiska tillväxten i regionen. Baksidan av detta, menar exiltibetaner, är att järnvägen kommer att öka antalet inflyttade etniska kineser, ytterligare stärka det kinesiska inflytandet och medverka till att Tibets naturresurser exploateras och försvinner från regionen (till övriga Kina). (Se även avsnitten 3, 4 och 8.)

Minoriteters tillgång till utbildning är generellt sett sämre än etniska kinesers, särskilt på landsbygden. En orsak till att minoriteters utbildning brister är att de ofta är bosatta på landsbygden, där befolkningen i allmänhet har lägre inkomst, och att otillräckliga offentliga medel begränsar tillgången till utbildning. Flickor är särskilt underprivilegierade i detta hänseende. En annan anledning torde vara det kinesiska språkets dominanta ställning gentemot minoritetsspråken, särskilt i den högre utbildningen. Den officiella läroplanen stipulerar att alla nationaliteter inom landet i första hand är medborgare i Kina och betonar nationell enighet framför kulturell och etnisk mångfald. FN:s kommitté mot rasdiskriminering har välkomnat Kinas satsning på att bygga grundskolor i de västra delarna av landet. (Se även avsnitt 12.) Landsbygdsbefolkningen, som omfattar en stor del av minoriteterna, är även missgynnad vad gäller tillgång till sjukvård (se även avsnitt 11).

17. Homosexuellas situation

Författningens kapitel om fri- och rättigheter saknar hänvisning till sexuell läggning. Homosexualitet är inte förbjudet enligt kinesisk lagstiftning, men betraktades fram till 2001 av det kinesiska psykiaterförbundet som en psykisk sjukdom. Fram till 1997 kunde homosexuella åtalas för "huliganism". Trakasserier av homosexuella förekommer men det finns trots allt en större öppenhet, särskilt i större städer. Det är dock inte tillåtet att bilda organisationer eller organisera oberoende aktioner. Här råder samma inskränkningar som i andra sammanhang.

18. Flyktingars rättigheter

Kina har antagit flyktingkonventionen inklusive 1967 års tilläggsprotokoll men saknar fungerande regelverk för asyl och därmed procedur för bedömning av flyktingsstatus. Många av de rättigheter som stipuleras i flyktingkonventionen har p g a avsaknaden av flyktinglagstiftning inte heller införlivats i kinesisk lag, t ex rätten till arbete, skola för barn, jämställd juridisk status m.m. Ett lagförslag uppges ha tagits fram, men det har ännu inte antagits.

Som en följd av de ekonomiska problemen i Nordkorea under de senaste fem-sex åren har en stor mängd nordkoreaner begett sig över gränsen in i Kina. Hur många det rör sig om idag är svårt att uppskatta; gissningarna brukar röra sig mellan 30 000 och 300 000. Hur många av dem som kan kategoriseras som flyktingar är oklart. Många av dem kan vara "border-crossers", d v s personer som söker sig in i Kina tillfälligt t ex för att hitta mat. Detta utesluter inte i och för sig att många av dem vid en flyktingstatusbedömning skulle kunna betraktas som flyktingar i enlighet med flyktingkonventionen.

De kinesiska myndigheterna har sedan maj 1999 vägrat UNHCR tillträde till det gränsområde där de flesta nordkoreanska flyktingar befinner sig. Till de skäl som den kinesiska regeringen framfört hör att det handlar om "ekonomiska migranter" och att då personer utvisas detta sker i enlighet med ett bilateralt utlämningsavtal mellan Kina och Nordkorea. Kina har som part till flyktingkonventionen och dess tilläggsprotokoll från 1967 emellertid inte godtagbara skäl att vägra en begäran från UNHCR om undersökning av en potentiell flyktingstatus under återopande av ett bilateralt avtal.

Sedan juni 2001 har ca 200 nordkoreaner tagit sig in på utländska beskickningar i Peking för att begära asyl i Sydkorea. Medan några fortfarande (november 2002) finns kvar på ambassader i Peking har såvitt bekant övriga fått lämna Kina efter förhandlingar med den kinesiska sidan utan inblandning av UNHCR. Rapporter tyder på att nordkoreaner som vistas illegalt på den kinesiska sidan av gränsen numera i större utsträckning deporteras tillbaka till Nordkorea till följd av händelserna i Peking. Dessförinnan förefaller kinesiska gräns- och polismyndigheter oftare ha sett mellan fingrarna och inte planmässigt sökt upp, gripit och utvisat nordkoreaner.

I sydvästra Kina finns drygt 293 000 vietnameser, nästan samtliga själva flyktingar eller barn till flyktingar från det kinesisk-vietnamesiska kriget 1979. Den kinesiska regeringen har erkänt UNHCR:s klassificering av gruppen som flyktingar och även gett dem arbetstillstånd. Den stora majoriteten av dem har försetts med kinesiska id-kort och vissa av dem har t o m kinesiska pass. Gruppens rättsliga ställning är dock fortfarande oklar. UNHCR har under många år sökt bereda en lösning med de kinesiska och vietnamesiska regeringarna som ger det flertal som vill stanna kinesiskt medborgarskap, medan de som så vill får återvända till Vietnam.

19. Funktionshindrades situation

En rad lagar inom olika områden anger särskilda rättigheter för landets 60 miljoner funktionshindrade. Sedan 1990 finns även *Lagen till skydd för handikappade*, som innehåller ett program för jämlikhet och deltagande i samhällslivet. Funktionshindrade har rätt till utbildning, arbete och särskilda

förmåner som t ex gratis transporter med kollektivtrafik. En första rikstäckande handikapporganisation, *All-China Disabled Persons' Federation* (ACDF), bildades 1988. Det faktum att den leds av Deng Pufang, son till den förre ledaren Deng Xiaoping (och själv handikappad till följd av trakasserier under kulturrevolutionen), torde ha bidragit till att öka organisationens status.

I verkligheten möter funktionshindrade diskriminering i fråga om socialt anseende, utbildning och arbete. Enligt företrädare för ACDF är det först under det senaste decenniet som funktionshindrade har börjat visa sig offentligt. Även om många fått det bättre under det gångna decenniet lever miljoner av dem i fattigdom, enligt ACDF. Flertalet har inte tillgång till de statliga handikappsinstitutionerna och specialskolorna utan måste få hjälp av familjen eller gå i vanlig skola – om alls. Arbetslösheten är betydligt högre än bland befolkningen i övrigt.

Enligt lagen om barn- och mödravård från 1994 måste alla par som anhåller om giftermål testas för allvarliga mentala åkommor och vissa andra ärftliga eller smittsamma sjukdomar. Tillstånd till äktenskap kan nekas. Om risken bedöms som tillräckligt hög får paret vigas endast om de förbinder sig att använda preventivmedel eller t o m godtar sterilisering. Lagen förbjuder påtvingad abort eller sterilisering.

20. Oberoende MR-organisationer

Oberoende inhemska organisationer som arbetar för de mänskliga rättigheterna tillåts ej. Förordningarna från 1998 om icke-statliga sammanslutningar omöjliggör för sådana att vara formellt oberoende, eftersom de enligt nämnda förordning måste vara underställda en befintlig institution (se avsnitt 8). En handfull lokala grupper bestående av bl a välsedda akademiker har bildats, framför allt vid de främsta universiteten. Grupperna kan vara värdefulla i spridandet av ett tänkande om de mänskliga rättigheterna bland forskare och studenter även om undervisningen till stor del speglar partiets syn på MR-frågor. *China Society for Human Rights* bildades 1993 på statligt initiativ och har tidvis anförtrots att bereda svar på exempelvis utländsk kritik av MR-läget i Kina.

21. Fältverksamhet eller rådgivning på MR-området

Frågor om mänskliga rättigheter utgör ett centralt inslag i svensk Kinapolitik. Sveriges MR-politik syftar till att uppnå konkreta resultat. För detta används olika instrument såväl bilateralt som inom EU: en dialog om mänskliga rättigheter som förs både på politisk nivå och på tjänstemannanivå, offentliga uttalanden och ett praktiskt tekniskt samarbete som syftar till erfarenhetsutbyte

och reformer på bl a rättsområdet. I samtalen tas även fall av fängslade personer upp, t ex regimkritiker.

Raoul Wallenberginstitutet (RWI) i Lund bedriver med stöd från Sida sedan 1996 utbildning i mänskliga rättigheter med ett flertal institutioner och myndigheter, främst genom seminarier och bokgävor. Verksamheten för 2001 - 2003 innebär ett mer långtgående samarbete med färre institutioner, främst med åklagarmyndigheterna. RWI har även planer på att etablera en magisterutbildning i mänskliga rättigheter i samarbete med ett eller ett par ledande universitet. Dessutom har *Advokater utan gränser* med hjälp av Sida-finansiering stött ett rättshjälpscenter vid Fudanuniversitet i Shanghai.

EU bedriver två gånger om året en dialog om mänskliga rättigheter med Kina under ledning av ordförandeskapstrojkan. Kina uppmanas att samarbeta med FN:s MR-mekanismer, t ex genom att bjuda in tortyrrapportören och att ratificera konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR). Stående krav från EU:s sida är bl a avskaffandet av dödsstraffet och reformering av systemet med administrativa frihetsberövanden, liksom att Kina ska presentera statistik om dödsstraffet. I dialogen presenterar EU-sidan även en lista på fängslade personer, inklusive regimkritiker och Falungong-anhängare. EU begär information om personerna på listan och framför att EU önskar se personerna på listan frigivna. Ett krav från EU för att dialogen ska fortsätta är att den också ger konkreta resultat på dessa områden. Ett MR-seminarium genomförs varje halvår inom ramen för EU:s MR-dialog med Kina. Temat under det svenska ordförandeskapet var dödsstraffet och rätten till utbildning. Akademiker, NGOs och regeringsrepresentanter deltog.

Förutom EU etablerade ett flertal länder under 90-talet formella MR-dialoger med Kina. Även FN och dess underorgan har ett samarbete med Kina på MR-området, framför allt inom de ekonomiska och sociala rättigheterna. Högkommissarien för de mänskliga rättigheterna har ett samarbete sedan 2000 och har genomfört flera MR-seminarier (se avsnitt 2).

Kina uppmuntrar till direktsamarbete mellan kinesiska institutioner och utländska motsvarigheter, enskilda organisationer och akademiska institutioner. Särskilt vad gäller det rättsliga området har detta mötts av ett växande gensvar från flera länder. Exempelvis ges stöd till etablering av rättshjälpscentra, utveckling av högskoleundervisning om mänskliga rättigheter, utbildning av domare och spridning av rättsmedvetande hos polis och rättsliga myndigheter. Internationella institutioner ger också underlag till utarbetande och revidering av lagstiftningen. Allra störst omfattning har samarbetet med amerikanska organ.

